

הכדוריות של הארץ

*

המרכזיות של כדור הארץ

חובר בס"ד

על ידי

דב באאמו"ר אהרן ז"ל ברקוביץ

כדוריות הארץ

מאז ומתמיד היה ידוע במסורת שבעל-פה ובמקורותינו הכתובים, שהארץ אינה שטוחה אלא היא בצורת כדור מעט פחוס שצורתו אליפטית, כשבתנ"ך האליפטיות מתוארת כגוף בעל ארבע כנפות, כאשר בדרך כלל אומות העולם סברו שהארץ שטוחה, שיש מהם שסברו שהארץ נתמכת בידי פילים ענקיים, כדי שהיא לא תיפול ותתרכס.

מאידך, כיון שהתורה שבעל-פה נועדה אך ורק להורות את פרטי תרי"ג המצוות ואת הבנת המציאות, שהיא למעשה קדושה רוחנית, כדי שבאמצעותה יתברר גילוי הכבוד האלוקי בעולם, לכן לעיתים קיימים ניסוחים המחייבים רק תאור של הצד העליון של כדור הארץ ובדרך כלל גם צד עליון זה מתואר רק על הציר של מזרח ומערב, תוך התעלמות מהציר של צפון ודרום, כי שם לא היו מלכויות. למשל, כאשר מתוארים כלל מלכי האומות השולטים בעולם, הם מתוארים כ"מלכי מזרח ומערב" [מס' ברכות (ד.), מס' סוטה (לד.), מס' בבא-בטרא (טז.)] וכן כתב הרמ"ע מפאנו בחיבורו "עשרה מאמרות", מאמר העיתים, סי' י', שכל מאמרי רז"ל המורים על שטחיות, מוסבים על אופק חצי הכדור שבו ארץ ישראל.

ב"תלמוד ירושלמי" [מס' מעשרות (הג, כה:)] הובאה התוספתא – ,,תני רבן שמעון בן גמליאל, אין מרובע מששת ימי בראשית" ושם ביארה הגמרא שכן משמע, מהמשנה במסכת נגעים (ו, א). דברי רשב"ג הובאו ב"תלמוד ירושלמי" [גם במסכת נדרים (ג, ב) ובמסכת שבועות (ג, א)]. הגמרא מבארת שמששת ימי בראשית הכל נברא ובכלל העולם בצורה מעוגלת, ללא כל משטח שטוח שניתן לבצע בו או מחוצה לו ריבוע. על כך שאת הארץ ניתן לחשב רק באמצעות מחוגה היוצרת עגול ולא מרובע, כתב האבן עזרא (שחי לפני למעלה מ-900 שנים) על הפסוק "היושב על חוג הארץ" [ישעיהו (מ, כב)] – ,,והנה לעד, כי הארץ עגולה, לא רבועה ואין צריך לפסוק, כי הדבר ידוע בראיות גמורות. הוא כתב שם, שיש עוד ראיות לכך".

מרן ה"חזון איש" מונה מספר סיבות לכך, מדוע לעיתים העולם מתואר במקורותינו כקיים רק במשטח העליון של כדור הארץ [”חזון איש”, אורח חיים, מועד, הלכות שבת, סימן מ"ד, סעיף-קטן י"ז, "קנטרס י"ח שעות" (א, ב)] – ,,”מרכז” משמש לא רק בכדור, אלא גם בשטח עגול... גם בשטח ארוך וקצר... שטח עליון של הארץ הוא עיקר הישוב, משום שבאמצעו המקומות המקודשים ביותר ארץ-ישראל וירושלים וכן תחילת הישוב בשעת בריאת העולם ובו ישב אדם הראשון (= שהיה נור הכריאה, יציר כפיו של הקב"ה, עד שהמלאכים טעו בו ורצו לומר לו שירה, כמו לאלוקים) ולפיכך משתמשים הרבה פעמים בשם "מרכז" הישוב על ירושלים, בבחינת מרכז שטח העליון ולא על מרכז הכדור (= שהוא במרכז הפנימי של הכדור) ועוד חשיבויות מיוחדות (= שמרן אינו מפרטם, כי אינם שייכים לטשא עליו הוא דן שם) מייחדים לו לשטח העליון והיישוב התחתון (= נחשב) בכלל "איי הים".

נמצאנו למדים, שכאשר קיימים ניסוחים במקורותינו שמשמעותם מהם שהעולם שטוח, הסיבה לכך היא, כי חז"ל רוצים למקד את תשומת ליבנו, ליסודות הקדושה של המציאות של ארצנו ושל ירושלים, או למהות הרוחנית של כלל המציאות, לגבי מה שנגלה לעיני הבשר כמציאות היקום, או המציאות הכלל אנושית – מה שנקרא במקורותינו "תבל".

חז"ל לעיתים רוצים להדגיש לנו שזמן הוא תלוי-מרחב גם במוכן הרחני וכן להפך ולכן הם משתמשים במושג הדו-משמעי של "לפנים ולאחור" מבחינת הזמן של מה שהיה לפני בריאת העולם ומה שהיה לאחוריו ומבחינת המרחב של כביכול גבולי המזרח והמערב (ולא צפון-דרום) של העולם, מבחינתם הרוחנית, כדברי "בעלי התוספות" [מס' מגילה (כה:), מס' חגיגה (יא:), מס' תמיד (לב:)]. כאשר רבי שמעון בר-יוחאי ו/או תלמידיו מתייחסים לגוף הארץ, כמובא ב"זהר", ויקרא (י.), הוא מתואר העולם ככדור, כשמתחתינו גם גרים בני אדם כמותנו – ,,ובספרא דרב המנונא, פריש יתיר, דהא כל ישובא מתגלגלא בעיגולא ככדור אלין לתתא ואלין לעילא וכל אינון בריין משנייא בחווייהו משינויא דאורא כפום כל אתר ואתר...אית אתר ביישובא כד נהיר לאלין חשיך לאלין, לאלין ימא ואלאק ליליא. ואית אתר דכוליה ימא ולא אשתכח ביה ליליא בר בשעתא דא זעירא... ואתרחיש ליה ניסא ונחת בשבילין ידיען בלבא דימא ונפק תחות ימא ליישובא דא וחמא מאינון בריין כלהו זעירין והווי מצלי צלותא ולא ידע מאי קא אמריי", אך כאשר רשב"י מתייחס לרוחניותו של מושג "הארץ", הוא יתארו יחד עם מושגי "השמים" או "הרקיע" כאלפס וכיסויו [”ויקרא רבה” (לא, א)], לגבי המשמעות של ההדדיות שביניהם ביחס למהותם הרוחנית, מהות בלתי נתפסת בשכל אנוש ולכן אמר רבי שמעון בר-יוחאי [”בראשית רבה” (ו, א)], שאי-אפשר לבריות להבין את המשמעות של "עובי הרקיע", אך מי שהסתכלותו על המציאות הינה מגושמת, שיויונית וחומרית, יחשוב שכונת רשב"י היא לכך שהארץ הינה שטוחה, על-אף שבכך הוא יוצר "סתירה" כביכול בדברי רשב"י עצמו. כמו כן ראה עוד על כך ב"זוהר חדש" (טו.) כך גם מובא ב"במדבר רבה" (יג, יד) – ,,”מזרק אחד כסף” כנגד העולם שהוא עשוי ככדור הנזרק מיד ליד” וראה עוד על כך ב"בעל המאור" על הר"ף במס' ראש השנה בפרק א'. הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (א, לא) מגנה את דעת הסכלים שחלקו על המציאות של כדוריות הארץ ועל היות הגלגל עגול

מפת השמים האמיתית נגנזה ולכן מאז נסמכים רק כשפה על האסטרונומיה של הגויים :

הרמב"ם כתב [הלכות קידוש החודש (יז,כד)] – „וטעם כל אלו החשבונות ומפני מה מוסיפים מנין זה... היא חכמת התקופות והגימטריות [= ה"מגד משנה" על הרמב"ם, הלכות גנבה (ח,א)] – „**כתבי הגימטריות** הוא חכמת השעור והחשבונות ועליהן אמרו [מס' אבות (ג,כג)] **"תקופות וגימטריות פרפראות לחכמה"**, פירוש לחכמת התכונה הקרויה חכמה ובינה". ראה את הסברי המהר"ל, המאירי ושאר המפרשים על מס' אבות, שרובם כך פירשו, אך רש"י ו"הערוך" פירשו שהכוונה שם לחשבון האותיות. בש"ס מופיעה "גימטריא" במובן זה במספר מקומות, כגון: במס' נזיר (ה.) ומס' מנחות (פט.), אך צירוף המילים של "חשבון גימטריא" מופיע רק ב"תלמוד ירושלמי" [מס' תרומות (ח,א)] לגבי חשבון נפחים, הנקרא גם "חכמת השיעור" ב"חובות הלכות" ח"ב (ד,ד) שחברו בה חכמי יון ספרים הרבה והם נמצאים עכשיו ביד החכמים, **אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו** [בראשית רבה, פרק ע"ב. תרגום רב יוסף, דברי הימים א' (יב,לב), כתב על בני יששכר – „חכמינו למקבע רישי שני ורישי ירחק ולעברא ירחיא ושניא, סופיטין במולדא דסיהרא... בקיאין בתקופתא דשמשא ואיצטחלוגין במולא והנביאים העבירו את כל החוכמות לזוגות התנאים הראשונים (אבא מארי, "ספר הירח" פ"ג)] ומאחר שכל אלו הדברים בראיות שאין בהן דופי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהן, אין חוששין למחבר בין שחברו אותם נביאים בין שחברו אותם הגוים, שכל דבר שתגלה טעמו ונודע אמתו בראיות שאין בהן דופי, אין סומכין על זה האיש שאמרו או למדו אלא על הראיה שנתגלתה והטעם שנודע". **ה"שבות יעקב"** (ח"ג, סימן כ) כתב, שמסיבה זו של הסתמכות על האסטרונומיה היוונית, **נמנעו גדולים ללמוד עניינים אלו**.

הספרים שכתבו בני יששכר כללו את ספרי "סוד העבור", שהועברו בין חכמי ישראל דור אחר דור. גדול תקופת "הגאונים" לאחר תקופת התלמוד, רבינו האי גאון כתב בתשובה קכ"ב (שהובאה בשו"ת הגאונים "שערי תשובה", לייפציג, תרי"ח עם הערות של רבי דוד לוריא), שהיו מספר תנאים שמקבלי ידע זה היו צריכים לעמוד בו – „הם דברי חכמים שיש צפוניהם טעמים גדולים, גבוהים מכל הרי הררים ונפלאים מאד והללו רמזים שלהם וסודותיהם ורזים וסתרים שאי אפשר למוסרן לכל אדם, אלא מי שיש לו מדות המסורות בידינו ואפילו ראשי פרקים וכל שכן פרטיהם, כי על דבר זה ועל שהוא למטה ממנו [= מתאור מהות האלוקים], ממעשה מרכבה, אמרו חכמים [ראה את גירסתנו במס' חגיגה (יג.)] "אמר רב חייה אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין והוא שלבו דואג בקרבן" ובדברים שלמטה מכל אלו, "אמר ר' אמי אין מוסרין סתרי תורה אלא ליועץ חכם חרשים ונבון לחש" ובלחש לוחשין בו וכללות נותנין לו והוא מבין בהם ומן השמים מראין אותו בסתרי לבו, דאמר במדרש "ונבון לחש – זה המבין דבר מתוך דבר. לחש – זה שראוי למסור לו סתרי תורה שניתנו בלחש" ולכן היו מוסרין חכמים אחד לחברו הכרת פנים וסדרי שרטוטין, שמקצתן אמורין ב"זה תולדות אדם" ומקצתן בסדר פסוק שלאחריו "זכר ונקבה בראם" [בראשית (א, כו)], לפי שאין מוסרין סתרים ורזים הללו אלא למי שרואין בו סימנין ראויין לכך".

כמו כן, שם בסימן י"ד, לענין הלכות כישוף ואותות בתופעות הטבע שהיה מראה נביא השקר והיה צריך לדעתם כדי לדון אותם בסנהדרין "ונתן משה רבינו לסהדרין בקבלה הלכות כשפים ולימד אותם". בדיקת יכולות אלו התאפשר, בין השאר, כדברי רבינו האי גאון שם, באמצעות ידיעת הכרת הפנים וסדרי השרטוטין, שבאמצעותם בדקו את אלו שהיו מועמדים להעביר להם את הידע שהופיע גם בכל עניני הסוד האלו ובכללם סוד העיבור – „ועכשיו שאין לנו ארבע מיתות, לא נצרכה ללמדם בקבלה שלא יהיה תקלה ויש מהם מעט סודות מסורים ביד ביניהם של אותם חכמים ויש ברית בחרם בית דין שאין למוסרן אלא לנאמנים ולמי שרואים בו הכרת הפנים שהוא ראוי לכך". הלל השני בתקופת האמוראים היה בין אלו שעדיין ידעו את סוד העיבור ורק באמצעותו ניתן היה והוא יכל לתקן את לוח השנה המדויק לכל הדורות הבאים שבידינו [רש"י, מס' ביצה (ה.)]. נראה שבזמן תקופת הגאונים נעלם ידע זה כמעט לחלוטין, כפי שכתב רבינו האי גאון "שלא יהיה תקלה", כי כבר היה את הלוח שתיקן הלל השני, ומאז החלו להשתמש ב"ידע" האסטרונומי היווני. היוונים היו ידועים כמי שמצד עצמם היו מחוסרי כל ידע וכל הידע שהם עסקו בו נלקח מהיהודים, המצרים והכשדים. קיימת מסורת אצל היוונים, שאלכסנדר מוקדון שהיה בסוף תקופת הנביאים האחרונים בתחילת בית המקדש השני, השליט את אריסטו על חלק קטן מספרי שלמה המלך שמצא בירושלים.

לכן, גם דברים שהרמב"ם כתב והם ידועים גם במקורות היוונים, נראה שהשימוש בהם נובע מתוך הידיעה שהם נלקחו על-ידי היוונים ממקורות יהודיים וכן כתב אפלטון ב"טימאוס", שהידע הקיים אצלם נלקח ממקורות יהודיים במצרים. מזברי הרמב"ם עולה, שאת כל הלכות קידוש החודש, שהם לא נאבדו, הלבישו בלית ברירה בשפת האסטרונומיה היוונית בתחום צר ביותר של עריכת החישובים ותו לא וכפי שראינו לעיל, שאת כל סוגי החכמה האדירה שידעו בני יששכר כפי שקיבלו ממתן תורה בסיני, בכל מה שקשור לגרמי השמים, קביעת הזמנים, מזג האוויר והידע המשולב הזה של מעשה בראשית שכלל את ידיעת הצומח והחי, לא הצליחו היוונים לגנוב מהיהודים ועקב שיעבוד העם היהודי היוונים והרומאים

העדיפו חכמי ישראל לגנוזם, כדי שלא יפלו לידיהם ובפרט שידע זה כלל סודות גדולים של השמות האלוקיים שבאמצעותם ברא אלוקים שמים וארץ, שבאמצעותם יכלו לברוא עולמות, כפי שכתב שם רב האי גאון והוא מציין את רבי עקיבא כאחד מאלו שיכלו לברוא עולמות. לכן, העומקים האינסופיים של כוונת דברי חז"ל בנושאים של המציאות נעלמו מאיתנו ואנו יכולים להבין רק מעט באמצעות ענקי הדורות שכאו אחריהם ברמת עומק מסוימת, כשגם את כוונת ענקים אלו יש הרבה לעמול כדי להבינם, רק לאחר שאנו נדע את כל מקורות חז"ל ושל אותם ענקים בידיעה בו-זמנית ולא מקוטעת, כי תורותינו הן אחדותיות כי ניתנו על-ידי אלוקים שהוא אחדותי ולכן מסרו לנו חז"ל את הכלל ש"דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" ["תלמוד ירושלמי", מס' ר"ה, (ג, ה)] ונסיון להבין מאמר או קטע בתורה כשלעצמו נידון מיד לכשלון, סילוף ושדרוג כוונת הנאמר.

מכל הנ"ל עולה, שתמיד כוונת חז"ל בעניינים אלו למוכן רוחני ומהותי כשהוא מולבש באמצעות תאור גשמי כפי שזה נתפס בראיה האנושית, כי כך ברא האלוקים את העולם שנראה זאת בצורה מסוימת המתאימה לחוויה האנושית, כדי שנוכל להבין את המהות המציאותית שעליה הושטת העולם וכך ביאר המהר"ל את חז"ל והסביר זאת במיוחד בחיבורו "באר הגולה" ורק כאשר נאמר בחז"ל במפורש ללא כל ספק שכוונתם למוכן הגשמי לגבי הארץ, הרקיע, השמים והגרמים השמימיים, ניתן לייחס להם כוונה זו וגם אז בתנאי שכך הם הוסברו על ידי גדולי תקופת "הראשונים" כשאין ביניהם מחלוקת על כך וגם מה שהובא כאן מחז"ל, כדי להוכיח על כדוריותה של הארץ ומרכזיותה, הותנה בכך שכן דעתם של מעבירי המסורת של התורה שבכתב ובעל פה. לכן, כדי לדעת לגבי כדוריות הארץ, נוכל לסמוך רק על ענקי תקופת "הראשונים" ו"האחרונים" שיובאו להלן.

המקובל האלוקי רבי שלמה אלקבץ זן בספרו "מנות הלוי" [חובר בשנת רפ"ט (1529 למניינם)], כמשלוח מנות לרבו, מלבד עוד הרבה חיבורי קבלה שחיבר ואת הפזמון "לכה דודי". הוא חי בזמנו של מרן מהר"י קארו ורבי משה אלשיך בצפת] החל מעמ' (כה:; ומסיק, שקכ"ז המדינות הן רק חלק ממדינות העולם כמובא לעיל במדרשים, שאחשורוש מלך רק על חצי העולם וכך גם יותר מובן מה שאמרו בגמרא לפני כן, שבגרממא בלבד יש ש' קטירי תגא, היינו, מלכים של אפרכיות, אך מאידך הוא כתב שמהודו ועד כוש, הכוונה היא לכל המדינות שבהן הוא שלט תחילה ואחר כך מלכותו נחתכה וראה עוד שם את דבריו, באריכות.

כדעתו סובר גם רבינו יעקב מליסא (בעל ה"נתיבות המשפט") בפירושו "מגילת סתרים" (א, א) על מגילת אסתר וכסימוכין לכך הוא הביא את דעתו של ה"אלשיך" בפירושו על מגילת אסתר שם – „אף שאבד קי"ג אפרכיות לא נכנע לבו והוא בהוייתו כמקדם בשמחה". רבי יעקב מליסא גם כתב שם, שהמן והאחשורוש השתייכו לכת "בוני מגדל בבל" שמאוחר יותר אימצו את עיקרי כת זו "הבונים החופשיים".

"מנות הלוי" כתב בשם רבי משה בן תיבון, שרב ושמואל לא נחלקו במציאות ובאמת הודו וכוש הן סמוכות זו לזו, אלא כיון שהעולם הוא עגול ככדור נמצא שאם נפנה מהודו לכיון ההפוך ונקיף את כל העולם נגיע בסוף לכוש, אלא שתלוי אם פונים מהודו לכיון הסמוך לכוש או שפונים לכיוון הרחוק ואז מקיפים את כל העולם עד שמגיעים לכוש ומחלוקתם של רב ושמואל היא, שאחד סובר שמהודו ועד כוש הכוונה היא לדרך הקצרה ואז הן סמוכות זו לזו ממש והשני סבר שכוונת הפסוק בדרך ההיקף הארוך ונמצא שכל מדינות העולם נמצאות בין הודו וכוש ושכן מחלוקתם לגבי תפסח ועזה.

סימוכין לשיטה זו מוצא ה"טעמא דקרא" למרן רבי חיים קניבסקי במדרש שיר השירים זוטא (א, א) – „והלא תפסח ועזה נתונות זו בצד זו, אלא כמה שיצא מתפסח וילך ויקיף את כל העולם כולו עד שיבוא לעזה כך שלמה היה שולט בכל העולם כולו, היינו, שאפילו למאן דאמר שבין תפסח ועזה היו כל מדינות העולם, גם הוא מודה שבמציאות היו שתיקה סמוכות זו לזו, אלא שהפסוק מתכוין לכך כשילך ויקיף את העולם לצד הרחוק ויעבור את כל העולם עד שיחזור לעזה.

ה"תבואות הארץ" פירש את הגמרא כפשוטה, שהם נחלקו אם הודו וכוש הנזכרים בפסוק קרובות זו לזו [ה"בן יהודע" כתב שמלשון הגמרא משמע שהם נחלקו ממש אם הן סמוכות זו לזו או לא ולכן גם הוא כתב שצריך לומר שישנן הודו וכוש הידועות לנו, שהם אנדיא וחבש הסמוכות זו לזו (ר"י מעמדין כתב כאן שגם בזמנו ישנה מדינה בשם כוש ליד הודו) וישנן עוד הודו וכוש אחרות בסוף העולם מצד אחד וזו בסוף העולם מצד אחר].

כמו כן, אין להקשות שקיימת בין רב לשמואל מחלוקת במציאות, שאז ניתן הדבר לבדיקה, משום שישנם שני מקומות הנקראים בשם כוש, אחד הוא מדינת כוש הידועה ביבשת אפריקה הרחוקה מאד מהודו וישנו עוד מקום הנקרא כוש ביבשת אסיה במדינת תימן ומתפשט אותו מקום למזרח, עד סמוך להודו.

הוא מביא כראיה לדבריו ממה שתירגם יונתן את הפסוק בבראשית (י, ו) "ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען" – „ושם אפרכיותהום ערביא ומצרים ואליחרוק וכנען", היינו, שמדינתו של כוש נקראת "ערביא", משמע שישנה כוש שאינה באפריקה

אלא בארץ ערב באסיה ולכן נקראה צפורה אשת משה שכאה ממדין "אשה כושית", כי מדין היא ממדינת כוש שהיא חלק מארץ ערב באסיה.

מוכח איפוא, שכוש הוא בארץ ערב, על פי מה שתירגם יונתן [ירמיה (יג, כג)] את הפסוק "היהפוך כושי עורו" – ,האיפשר דישיני הידואי... " , היינו, הודו וכן בישעיה (יא, יא) הוא תירגם את "ומפתרוס ומכוש" – ,ומפתרוס ומהודו" ובכך נחלקו רב ושמואל, האם הכוונה לכוש שבמערב העולם המיושב או במזרחו.

כן כתב ה"שפתי חכמים" וכן פירש הגר"א את המחלוקת לגבי תפסח ועזה, משום שיש שתי תפסח, האחת נמצאת בשומרון [היא מופיעה במלכים ב' (טו, טז)] ואינה רחוקה בהרבה מעזה ואחת נמצאת על שפת נהר הפרת והוא כתב שם שעיר זו קיימת שם עד היום בגבול הצפוני של מקום היישוב של הרי החושך ולכן נחלקו רב ושמואל על איזה תפסח הכתוב מדבר. כפירוש זה משמע בתרגום הראשון של אסתר שנביאו להלן, שכוש היא בקצה המערבי של העולם המיושב באפריקה.

ה"טעמא דקרא" ביאר, שלכן אמרו בגמרא שאחשורוש מלך על כל העולם, משום שמלכותו השתרעה מהודו שבמזרח ועד כוש שבמערב, היינו חצי הכדור העליון, שבזמנם היה עיקר הישוב, דהיינו מאה ושמונים מעלות אורך שהם חצי מכדור העולם ויתכן שלכן עשה אחשורוש משתה מאה ושמונים יום, כנגד מאה ושמונים המעלות שהוא שלט עליהם.

האבן עזרא פירש – ,...ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך ששמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על מדי ופרס, רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהן בין הודו לכוש, כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו, רק כוש דרומית. לכאורה, לפי דבריו מלכותו היתה מן הצפון לדרום ולא מן המזרח למערב. רש"י הכריע שם במגילת אסתר במחלוקת שבין רב ושמואל, כדעה הסוברת שכשם שמלך על הודו וכוש, כן מלך על קכ"ז מדינות.

התרגום הראשון על מגילת אסתר, כתב, שמשום ששמע בעצת ושתי נכדת נבוכדנצר להפסיק את בנין בית המקדש, נתקצרו שנותיו והתפלגה מלכותו – ,דמן קדמת דנאהוון כל עממיא אומיא לישניא ואפרכיא כבישן תחת ידוי וכען לא אשתעבדא ליה מן בגלל הכי ובתר כדון אתגלי קדם ה' דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דחית מאה ועשרין ושבע שנין אתיהבת ליה ארכא ומלך מן הנדיא רבא ועד כוש, מן מדנחא דהנדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פלכין.

התרגום חולק על דברי האבן עזרא, שכתב שמלכותו השתרעה מהצפון לדרום. ה"תרגום שני" הופך את הסדר וכותב – ,מהודו דמערבא ועד כוש דמדינחא על מאה ועשרין ושבע מדינן...והלא הודו וכוש דהון קריבן ליה, הכי הוה שליט על מאה ועשרין ושבע מדינן ואפרכיא די להון (= כפי הכרעת רש"י במחלוקת רב ושמואל)...ארבע הינון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין מן אומי עלמא ותרין מן ישראל. שלמה ואחאב מן ישראל...ונבוכדנצר ואחשורוש, אלא אחשורוש אתקצרת מלכותיה ולא הוה שליט אלא על מאה ועשרין ושבע מדינן... " .

"פתשגן הכתב" על התרגום פירש – ,היה מושל על שבע ועשרים ומאה מדינה ואיי הים". וזה אינו, כי בארמית נקראים "איים" – "נגוות", כפי שראינו לעיל. מה"תרגום שני" משמע שאפרכיות הן קטנות ממדינות, אך במקורות לעיל ראינו שאפרכיות הכוונה למדינות ו/או ארצות ו/או ארץ מולדת, הכל לפי הענין.

יש לציין שהגמרא שואלת כאן במס' מגילה (יא.), מדוע הברייחא שהובאה כאן מונה רק שלשה שמלכו בכיפה [רש"י – ,תחת כיפת הרקיע] ואינה מונה את סנחריב, כורש ודריוש. מהתשובות של הגמרא משתמע שרק שלושתם שלטו ממש על כל העולם ושסנחריב כיון שלא משל על ירושלים זה כבר נחשב שהוא לא משל על כל העולם.

הגמרא אינה שואלת מדוע לא נמנו בברייחא מלכים שכבר נמנו בשאר המדרשים כמי שמלכו על כל העולם וגם תימה שהתוס' כאן שאלו מדוע לא נמנה אלכסנדר מוקדון והם תירצו שהברייחא מנתה רק את מי שהוזכר במפורש בכתובים ובכל זאת הם אינם שואלים מדוע הברייחא אינה מונה את המלכים שהוזכרו בשאר המדרשים כמי שמלכו על העולם. לכאורה נראה, ש"תחת כיפת הרקיע", הכוונה היא רק לחלק העליון של כדור הארץ ולא לאמריקה.

האברבנאל כתב ב"מעיני הישועה" (ט, ד) – ,...הרלב"ג כתב שאלכסנדרוס כבש את כל הישוב וחזן מכבודו אינו כן...אלכסנדר יצא מיון...ונכנס באפריקה...וכבש ארצות האפריקה אשר היו בדרכו ולא חזר על שאר ארצות האפריקה...וכבש את רוב אשיאה...ובקצת האירופה...ואל תשית אל לבך למה שכתוב ב"פרקי רבי אליעזר" מעשרה מלכים שמשו ומלכו מסוף העולם ועד סופו, שמנה בכללם לאלכסנדרוס מוקדון, כי הנה מנו מהם יוסף ואחאב ודבריהם בזה על דרך המשל והגוזמא". לכאורה, קשה להבין את נכונות דבריו, שהרי הגמרא מדקדקת לגבי כל מלך ואם כן מדוע הברייחא לא מנתה אותו וכן בשאר המדרשים שהזכרנו ראינו שהם מוכיחים מהפסוקים שחייבים לומר שהם מלכו על כל העולם ואם כן כיצד ניתן לומר שמדובר במשל ובפרט בגוזמא ?

ה"יפה עינים" תירץ לגבי דוד, שלמה ואחאב שהם היו ידועים בגבורתם בכל העולם, כמלכים שאין מי שיכול לעמוד נגדם ולנצחם ולכן כל המלכים סרו למשמעתם וכן אחאב ניצח הרבה פעמים את ארם ויהושפט היה נכנע תחתיו.

ה"חומת אנך" למרן הרב חיד"א, **פירש בפירושו על ספר מלכים**, שאחאב קנה את אהבת כל מלכי הגוים על ידי כך שהוא עבד את כל אליליהם. סברא זו לכאורה קשה להולמה, לא רק משום שאין לכך רמז בחז"ל, אלא גם משום שישנה דוגמא מובהקת לכך שחז"ל מוסרים לנו על "האדם הגדול בענקים", הלא הוא אברהם אבינו, שעל אף שהיה גדול הלוחמים נגד כל אלילי העמים הוא היה מוערך ונערץ על ידי כל האומות ואף מעבר לכך ובכל זאת חז"ל לא מנוהו בשום מקום, כמי שמלך בכיפה או כמי ש"מלך מסוף העולם ועד סופו" ועל אף שחז"ל אמרו עליו שהוא נחשב כמלך, כפי שמוכח במס' שבת (קה.) על אברהם אבינו "מלך נתתיך לאומות" ובפרט שבמס' בבא בתרא (טז:) הובא ש"כל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו" של אברהם ושם ב- (צא.) הובא, שבשעה שאברהם אבינו נפטר מן העולם עמדו כל מלכי מזרח ומערב בשורה ואמרו "אוי למנהיגו של עולם...לקברניטא של ספינה" וכן הובא ב"ב"ר" שאומות העולם רצו לעשותו עליהם אלוהות והוא סירב. יש להפליא על האברבנאל, שעל אף שהיתה לו בקיאות מפליגה במקורות החיצוניים, לא ידע שמוכחות שם ידיעות על כך שאחאב שלט על כל העולם וכך גם מאשרים זאת כיום הממצאים הארכיאולוגיים ושכל מה שאמרו חז"ל ברוח קודשם ובקבלתם היא האמת הצרופה.

הגאון הרב חיד"א כתב בפירושו על הגדה של פסח "בתי נפש" [פיסקא תם, ד"ה אני] **בשם המפרשים**, שספרד ואפריקה לא היו תחת ממשלת אחשורוש וממילא יש לברר מדוע חויבו בני ספרד ואפריקה בקריאת המגילה ותירץ הרב חיד"א: **א.** היות והאורות שבקעו מהנס השפיעו גם עליהם. **ב.** לולא הנס הם היו בסוף גם נפגעים ופלא מדוע הוא לא כתב על כך דבר בפירושו "חומת אנך" על התנ"ך, בפירושו על מגילת אסתר.

ב"חומת אנך" ח"ב על חבקוק פ"א הוא כתב בשם הרמ"ך, שפרעה היה קוזמוקרטור. לכאורה קשה, הרי גם פרעה וגם אחשורוש כלולים בין העשרה שמלכו על העולם ואם כן מה ההבדל בין פרעה לבין אחשורוש.

יש לומר ש"כיפה" הכוונה היא רק לחצי כדור הארץ העליון שנחשב למיושב ואילו קוזמוקרטור הוא מלשון "קוסמוס" (ביוונית: קישוט. היוונים תיארו את המציאות במושגים של יופי ולכן אפלטון בספרו "טימאוס" אומר מספר פעמים, שהאלוקים יצר "עולם יפה", כי היוונים מוצאים מיפת, עליהם נאמר "יפת אלוהים ליפת") שהכוונה לכל כדור הארץ.

פירושו של מרן החיד"א שם על עזרא פ"ב הוא כתב בשם הרב אבן חייא ז"ל – „כי העיקר מישראל לא עלו ונשארו בספרד ובבבל, עד כאן דבריו. משמע קצת שהיו בספרד רבים מהגולים“.

האברבנאל גם כתב בסוף פירושו לספר מלכים (עמ' תר"ף), שפירוש"ש מלך ספרד השתתף בחורבן ירושלים יחד עם נבוכדנצר והוא היה משרי יון ולקח מא"י לספרד מבני יהודה, שמעון, מהלויים והכהנים, אשר היו בירושלים והושבם באנדלוסיה וטולטילה. יתכן לומר שבזמן נס פורים הם עדיין לא קיימו את הלכות פורים, אלא רק אחרי חורבן בית שני שאז הגיעו לספרד מאות אלפי יהודים מצאצאי המשתתפים בנס פורים, כפי שכתב האברבנאל שם – „...בספרי הימים אשר למלכי ספרד הקדומים מצאתי שהקיסר שהיה מושל ברומי שלח חמשים אלף בתי יהודים אל ערי ספרד שהיו תחת ממשלתו מאותם שהגלה טיטוס מירושלים ונתקבצו כולם ראשונים ואחרונים והיו לעם אחד“. נראה, שמאז החלו כולם בספרד לקיים את הלכות יום הפורים.

חז"ל מתארים את הארץ ככד של בשמים, היינו כד עם מכסה לשמירת הריח שלא יתנדף "צלוחית פלייטון" ["תלמוד ירושלמי", מס' כלאים (טג), מס' כתובות (יבג), "בראשית רבה" (לז, ט)], היינו, לא עגול ממש אלא אליפטי. המושג עגול משמעו או עגול ממש, או דבר שהוא מתעגל ככדור.

רש"י כתב לעיל (כד:) בד"ה העושה תפלתו עגולה – „תפילין שבראשו עגולה וכאגוז“ וד"ה סכנה, הוא כתב – „שלא תכנס בראשו“. מקורו של רש"י שהוא עושה עגול כאגוז, הוא במס' מנחות (לה.) – „אמר רב פפא מתניתין דעבידא כי אמגוזא [רש"י] – „שעור בית מושבם חדוד ביותר, אבל עגול כעגיל וטבעת...“ ושם בד"ה תפלתו עגולה, הוא כתב – „בית מושב תפילין עגול, שאין להם בית מושב אלא כמין דופן ביצה“. צורה "עגולה" זו כאגוז, שימשה גם ככדור, כמוכח במס' שבת (עח:), – „מוכין כדי לעשות כדור [רש"י] – „פלוט"א"“ קטנה וכמה שיעורו כאגוז“. הכדור שימש כמשחק [סנהדרין (עז:)] וכיון שהוא נעשה מבד רך, נראה שהיתה לו צורה פחוטה, היינו, אליפטית ולא עגול ממש.

במס' שבת (לא.), הובא ברש"י בד"ה מפני מה ראשן של בבליים סגלגלות – „בילונ"ה בלעז (= מאורכים יתר על המידה) שאינו עגול. לישנא אחרנא - ראשן של בבליים סגלגל - עגול“. לעומת זאת במס' ברכות (נח:), הובא – „ראה את...פתווי הראש...אומר ברוך דין האמת“ [רש"י] – „ששערו כנמטא (- כיריעת בד) וכל שערו דבוק זה בזה. ה"ערוך", ערך פתי – „מי

שאין ראשו סגלגל אלא רחב". לרש"י לפירוש ראשון "סגלגל" שהוא מדי מאורך אינו קרוי "עגול" ולפירוש השני גם "סגלגל", שודאי אינו ממש עגול נקרא גם כן "עגול" וכן לפירוש ה"ערוך".

הארץ נחשבה לעגולה בכל החיבורים האסטרנומיים של גדולי תקופת "הראשונים" שגם היו מגדולי האסטרנומים בתקופתם ובדורות שאחריהם, כגון רבי חייא בר אברהם הנשיא, רבי אברהם אבן עזרא, וכד הרמב"ן הרלב"ג שיצר את המכשיר למדידת זוויות הכוכבים "מקל יעקב".

הרלב"ג כתב חיבור אסטרנומי חשוב "מלחמת ה'" וכן ייסד את חוכמת ההסתברות והסטטיסטיקה, כולל מה שנקרא מאוחר יותר "משולש פסקל". פסקל נחשב בטעות על ידי ההיסטוריונים כמי שהמציא את ההסתברות והסטטיסטיקה לפני כשלוש מאות שנה, אך למעשה המייסד היה הרלב"ג לפני כשבע מאות שנה בספרו המתמטי "מעשה חושב" באמצעות משפטים והוכחות מתמטיות, כדי לדעת כיצד לחשב את המולדות.

הרלב"ג נחשב בעיני האסטרנומים במשך מאות שנים כגדול האסטרנומים והמתמטיקאים. האסטרנום הידוע טיכו ברהא התייעץ עם המהר"ל מפראג לפני שהוא חיבר את "הלחות הרדולפיניות" הידועות וחפש לשם כך את חיבורו האסטרנומי של הרלב"ג.

תלמידו של הרא"ש רבי יצחק הישראלי התבקש על ידי רבינו אשר (הרא"ש) לכתוב ספר אסטרנומי לשם ידיעת ההלכות של קידוש החודש וגם אצלו היה פשוט שהארץ כדורית. בתוספות במס' עבודה-זרה (מא). בד"ה ככדור, ברור לו שהארץ היא ככדור, בהביאו מ"התלמוד ירושלמי" שאלכסנדר מוקדון עלה לגובה רב וראה את הארץ ככדור.

לפני כמאתיים שנים הגויים היו נבערים מדעת גם בענין זה ורנה דקרט, המכונה "אבי הפילוסופיה המודרנית", האמין עד סוף ימיו כמו מרטין לותר (מייסד מרכבת הטומאה – הנצרות הפרוטסטנטית) שהארץ היא שטוחה ולא כדורית. בתקופה ההיא כתב רבי יעקב מעמדין את מה שהיה מקובל לחז"ל מאז ומתמיד, בחיבורו "מטפת סופרים", עמ' 53, שיצא לאור במהדורה נוספת בשנת תר"ך (1860 למניינם) – „אין להכחיש, שחז"ל מודים בכדוריות הארץ, שכן זכרוהו במשנה ובגמרא בפכ"ה [= בפרק כל הצלמים במס' עבודה-זרה (מא)].“ בעמ' 54 שם, הוא גם מרבה להוכיח מעוברי דרכים בתקופתו שחיובים לומר שהארץ היא כדורית.

רבי יהונתן אייבשיץ, הגדול בדורו (חיבוריו המפורסמים – "אורים ותומים", "כתי ופתי"), כתב בחיבורו "יערות דבש" (חלק ראשון, דרוש ד') – „ועתה דע לך והבן... אשר פקד ה' עליהם למהר תנועתם בחפזן לסבב יום יום כל הכדור הארצי.“
הארץ מעט פחוטה ובנויה כאליופסה ולכן מובא שלארץ יש מעין כנפים ונביא על כך מספר מקורות – „ואורו על כנפות הארץ“ [איוב (לו,ג)]. רלב"ג – „והברק היוצא ממנו ירד למטה על כנפות הארץ (תרגום – „סופי הארץ“) וזה פלא משני צדדים. האחד שיצא אש מהמקום אשר שם המים. והשני שירד למטה והנה טבעו שיעלה למעלה“. [קשת המגן (המלבי"ם) – „שהוא הברק הנראה עם הרעם על ידי אור העלאקטרי היוצא או“. כמו כן מופיע מושג "כנפות הארץ" בחז"ל ובנביאים האחרונים בישעיהו (א,יב) וכן "ארבע שפות הארץ" ביחזקאל (ז,ב)].

אמנם, ישנם כשלושה מה"אחרונים", שלא היו גדולי הדור בזמנם, הסוברים לגבי הארץ בלבד ולא לגבי כל העולם הכולל את כל האוקיינוסים הסובבים את הארץ, שהארץ היא מרובעת, אך הם אינם עוסקים בכך אם "מרובעת" זו היא שטוחה אך הם טוענים שהארץ אינה כדורית והוא תמוה, שהרי בצורה המפורשת מופיע שהעולם כדור, בשני התלמודים וכן בכל המדרשים המתירחים לכך (זהר, במדבר"ר, מדרש סנין ומדרש המכיר) וכן כתבו כל גדולי "הראשונים" שהתייחסו לכך [רמב"ם במ"נ (א,לא), רבנו בחיי במדבר (ז,פד), הרד"ק בבראשית (א,י) ובישעיה (מב,ה) והרמב"ן במדבר (ז,ב)] וכן גדולי הדור מה"אחרונים" [תוס' יו"ט במס' ע"ז (גא), המלבי"ם בבראשית (א,ג)].

שו"ת "שבות יעקב" כתב בחלק ג' בסוף סימן כ' – „וכן עיקר דבריהם (= של אומות העולם) בנויים, שהעולם הוא ככדור, נגד משמעות סוגיא דידן (יב). דמס' חגיגה, דקאמר "אידי ואידי חד שיעורא הוא", כמבואר בדברי הרא"ם בפרשת ואתחנן וב"יפה תואר" (בראשית, פרק ח', דף נ"ב) ובדרשות הראנ"ח ריש פרשת בראשית ובספר "ברית שלום" שם, "גור אריה" (= המהר"ל שם) ו"שפתי חכמים" [דברים (ד,לב)] ותירץ "לבוש האורה" שם (= רבי מרדכי יפה מחבר ספרי "הלבושים")“. הרמ"ה, מגדולי "הראשונים", תירץ בחיבורו "יד הרמה" על מס' סנהדרין (לח:), שלשונות אלו בתורה "מקצה השמים" וכו' ובדברי חז"ל "מהארץ עד הרקיע" וכו', בכל אלו כוונת הכתובים וחז"ל הם להורות רק על המרחקים העצומים בלשון הבאי וגוזמא, כמו שנאמר בכתובים "ערים עצומים בשמים" וכו' ולכן קובעים יותר דברי חז"ל המפורשים ודברי "הראשונים", מאשר דברי "האחרונים" ונסיונותיהם להבין את משמעות דברי חז"ל ללא כל מסורת מה"ראשונים".

הבנת דעתו של הגר"א בענין כדוריות הארץ ו/או העולם על ידי 'האחרונים'

אין בדינו את דברי הגר"א לגבי צורתה הגשמית של הארץ והעולם, הקשור לתחום חכמת התכונה (אסטרונומיה), אלא רק את התייחסותו לצורת הארץ בחכמת הקבלה, שהארץ היא מרובעת ולכן היו חכמים שהסיקו שכוונתו היא לצורה הגשמית, אך כדי להבין את כוונתו בהבנת גרמים שמימיים בזהר, כאשר הדברים לא נאמרו בצורה מפורשת, כפי שנאמרו למשל לגבי כדוריות הארץ ביחס לאנשים הנמצאים עליה, יש להכריע על פי חכמים מבית מדרשו של הגר"א ולא על ידי חכמים אחרים שניסו להבין את דבריו על פי סברתם.

על אובדן ספר התכונה של הגר"א, ששם מבוררים גם הפרטים הגשמיים של גרמי השמים ודעתו אם הארץ מרובעת, כבר כתב הרא"ש מאמציסלאו מבית מדרשו של הגר"א ("עליות אליהו" אות פ"ב) – „לא ידעתי ולא שמעתי, היכן נגזר חיבור זה וראוי לחפש אחריו בחיפוש נרות, שודאי היה מתבאר ממנו לאמיתתן דברי חז"ל בעניני התכונה. גם היה מתברר יסודותיו ומפתים (= הוכחות) בענין דעתו ז"ל המפורסם על פי דברי רז"ל והקבלה (= בתיקוני הזהר) מריבוע הארץ נגד הכרעת החכמים מכבר במופתים רבים את כדוריות הארץ וכן הוא בזהר בויקרא ל' משמיה דרב המנוגא סבא (הרד"ל) ועי' מדרש כונן ארכו של עולם וכו' והוא עגול, עיין שם הר"ה הלוי. ובפירושו על התיקונים (= "תיקוני הזהר") ראיתי (ואין אתי לעיין מקומו), שהארץ ריבוע דכתיב "לאחוז בכנפות הארץ" ואמרו ב"ספרי" – "הכנף" למעוטי עיגול". הגאון הגדול רבי אהרן אב"ד פינסק כתב [תוספות אהרן], מס' ר"ה (כ) עמ' (מא.), תר"ח, הוצ' שניה] – „קיבלנו משם הגאון רשכ"ה החסיד מהר"א מוילנא נ"ע, שבסוף ימיו הסכים שהעיקר כדעת הקדמונים בזה ושעל חצי כדור העליון בלבד עשו האחרונים הקפתם“. אם כן, לפי הגר"א מבחינה גשמית הארץ היא כדור.

אמנם יש לזכור, שלשון "כנף" בציצית הוא רק לשון מושאל מכנף העוף שהוא אינו בצורת זוית אלא מעט מעוגל בצורה אליפטית ובציצית היו נוהגים לעשות אותה ממש בצורה עגולה, כדי להפטר מהצורך להטיל בכנף ציצית ולכן דברי ה"ספרי" ש"כנף" בא למעט "עגול", היינו עגול ממש אך לא מיעוט של צורה אליפטית, שהיא רק מעט מעוגלת.

'בריינתא דשמואל הקטן', תנא הקדוש דתלמודא, עם ביאור 'שבילי המאורות', פרק חשבון המולדות, דף לב עמ' 68, מאת הרב הגאון וכו' ר' אריה ליב ליפקין, תרס"א – „כתב הגאון ר' אברהם בן הגר"א בביאורו על הקדמת 'תיקוני הזהר' (דף ה' ע"ב אות א) בזה הלשון 'והארץ היא מרובעת מארבע כנפות הארץ'. פירוש, שמדייק לשון הכתוב [ישעיה (יא, יב)] 'ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ' [ועוד עיין ביהזקאל (זב, ואיוב (לג, לה, ג)]. כנף הוא דוקא מרובע ולא עגול כידוע, בדין כנפות הציצית, שהעגול פטור וצריך דוקא מרובע וכן כתב בספר 'מאורות נתן' לרבי מאיר פאפרש ז"ל אות ע' אות ו' "וכן הארץ היא מרובעת מארבע כנפות הארץ" ולכאורה הוא שלא כדרך התוכנים. אבל נראה שאין כאן שום מחלוקת והכל אמת, כי מפורש בקרא בראשית "ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה הימים קרא ימים" ואם כן רק היבשה ובקצותיה מקום גבולה שבין היבשה ובין הימים הוא מרובע ממש בצלעות וכוונות, כמו שנראה במפת הארץ את קצוות היבשה שנקרא ארץ. והקרא מארבע כנפות הארץ ביבשה איירי ששם הם יושבים. ואפילו אם היא בת חמש או שש זוויות, גם כן הוא מרובע כידוע בדין הציצית, שגם בגד בת חמש ובת שש גם כן חייב בציצית. עיין במס' מנחות (מג): עיין שם ובה הכל מודים ואין כאן מחלוקת כלל". היינו, שהעולם בכללו, היבשה והאוקיינוסים המקיפים אותו הוא כן כדורי. אמנם, כפי שכתבנו, שכלל היבשה יכול להיות גם כן כדורי, אלא שקצותיו מסתיימים בזוויות וכל זה הזמן בריאת העולם שכל היבשה היתה יחידה אחת ולא כפי שהיא כיום שיש מספר יבשות, כתוצאה מהמבול, שצורותיהם משונות.

רבי דוד לוריא (רד"ל) בפירושו ל'פרקי דרבי אליעזר' לפני תחילת ביאורו, ציטט את הרמח"ל, וכתב שלמעשה לשונות חז"ל שונים גם בתלמוד אינם עוסקים על המובן הגשמי של גרמי השמים אלא על פנימיות מושגי הגרמים השמימיים – „...דברי החכם רבי משה חיים לוצאטו בפירושו על (= ספר הקבלה) האיטרא (כתב יד) וזה לשונו בקצרה על מאמר רז"ל [מס' סנהדרין (צא):] 'מפני מה חמה שוקעת' וכו' ובפרק ב' דמס' בבא בתרא (כה): 'עולם לאכסדרה דומה' [זה צריך פירוש הרבה, כי כולנו יודעים שהרקיע מסבב העולם מכל צד והשקיעה של שמש אינה אלא ירידתה למטה ואיך נצייר שנכנסת למעלה מהרקיע. ובאמת גם מסדרי התפלה 'ובוקע הלוני רקיע ומוציא חמה ממקומה' וכל הדברים האלה נראים לכאורה שאינם אמיתיים, לפי הנראה בחוש העין, אך האמת היא כי אף על פי שהגלגלים והכוכבים הם גשמיים, הנה בתוכם מתלבש פנימיות מהשרשים בסוד ספירה של העשיה וכל מה שתמצא בדברי רז"ל בענין השמש והכוכבים שאינם עומדים לפי הנראה לעינינו, מדבר הכל בפנימיות הנה שלהם עיקר ההנהגה ומי שאינו יודע עיקרי החכמה אינו יודע להשיג אלא חיזוניות הדברים הנראה לפי הגשמיים, אבל העיקר הוא בפנימיות ההולך לפי דרכי ההנהגה הפנימית. והנה העולם הוא גלגל עד שאי אפשר להזכיר בו רוחות הארבע – מזרח,

מערב, צפון ודרום ולא מעלה ומטה, כי הוא משתנה תמיד כל הקצוות לפי החוקים והיושבים במקום ההוא, אך האמת היא שעליונו של עולם הוא הצד הזה אשר אנחנו בו, דהיינו מצד ארץ ישראל, כי משם הושתת העולם ומשם יורד השפע תמיד ומחלק לכל הצדדין וזה הצד הוא העיקר לכל הדברים ועל פי זה נשער חצי עולם בחישוב ארץ ישראל לטבור הארץ, דהיינו עליונו של הגלגל וירדו המעלות לכאן ולכאן עד תשלום האופק הכללי, פירוש בהבדיל הארץ כולה לשני אופקים וכל זה הוא בסוד העליון והתחתון, שאין התחתון מקבל אלא מסוף העליון כמ"ש. והנה הפנימית של השמש, הוא עושה השפעה חזקה בעולם בסוד 'נגבור לרוץ אורח', אך פעולת הפנימיות עד סוף האופק היא פעולה א', כי באופק היא השקיעה ואם יזרח לצד אחר, לא יהיה עוד המדריגה והבחינה של זה שלמעלה משתנה לזה האחר, מקבל שם כח חדש. והרקיע הסוכבת העולם כולו עושה זה. ויש בו מקומות המוכנים להתגלות דרך שם, הפנימיות הזו, להכנס ולהתלבש בשמש ולחזור ולהסתלק ממנו. ונמצא שבהגיע השמש לנקודת המזרח, הנה יצא שם הפנימית הראויה לו והוא הנקרא בעצם 'חמה' ו'שמש', כי כל השמות שיש לה הוראתם העיקרית בתחילה על הפנימיות ובהשתלשלות על החיצוניות. ועל כן זה השמש היוצא ביציאה ממש, מתגלה מן הרקיע לחוץ ומתלבש בו עד הגיעו אל נקודת המערב, שאז יסתלק ממנה, אך אותה הנקודה עצמה היא מזרח לאופק התחתון ושם יקבל השמש פנימיות אחרת הראויה לאותו אופק השני.

והדברים האלה אי אפשר לחכמי התולדה (= הטבע) לדעתם. ועל כלל הדברים האלה אמר רבי שמעון בר יוחאי "לאו למפליגי תחומין אתמכר", כי הם אין רואים אלא דרכי החיצוניות והפנימיות המתלבש אין הם יודעים. ועל זה תקנו מסדרי התפלה "בוקע חלוני רקיע" שהם חלונות שאמרנו שמהם יוצאת הפנימיות הנקראת בשם "שמש" ו"חמה" ועל זה נאמר 'והוא כחתן יוצא מחופתו וכו' " (והאריך עוד הרבה שם לעניינו לבאר סתרי המאמרים הנ"ל).

וזה לשון הגר"א בפירושו ל"ספר היצירה" (בסוף הספר על ענין "תלי" האמור שם) – "התלי הוא התנין במזלות שעל ידו יצאו כל המזלות ועל ידו יבואו ועל ידו כל החילופים במהירות ועמידת ואיחור הכוכבים. ובני אדם יחשבו, שהגלגל חוזר והמזלות קבועים ונצרכו לחדש גלגל הקפה (= שקראו לו "הגלגל המקף" או "הגלגל העליון") וכיוצא מרכז דברים זרים והכחישו דברי חז"ל ב'חלוני רקיע', אבל על ידי התנין במזלות יתורץ הכל והוא נעלם כמו לב וכו' עיין שם". ונראה לי לפי מה שכתוב ב"תוספי הרא"ש", פרק קמא דכתובות (יג.), הובא ב"שיטה מקובצת" שם (ד"ה מאי) וזה לשונו – "וכן שמעתי משמו של רבינו תם שהיה אומר על ההיא דמס' פסחים (צד:), בפלוגתא דחכמי ישראל וחכמי אומות העולם בגלגל קבוע ומזלות חוזרים וכו', שאמר רבי 'תשובה לדבריהם' וכו', שאף על גב שנצחו חכמי אומות העולם לחכמי ישראל [ונראה שיש קיצור והסרון בלשונו ורצונו לומר איך דתם ד'בלילה חמה מהלכת אחורי כיפה ותחת הקרקע", שבוה הוא שנצחו חכמי אומות העולם וזהו שמסיים עלה הא ד'חלוני הרקיע'], היינו נצחון בטענות, אבל האמת הוא כחכמי ישראל והיינו דאמרינן בתפלה 'ובוקע חלוני רקיע'". דהיינו טעמא, שלא הודו חכמי ישראל, אף על פי שנצחום בטענות, מפני שבאמת היה להם להשיב ולכרר דעתם על בוריו, רק מפני שהיה בזה דברים נעלמים כענין ה"תלי" שביאר הגר"א או בענין הפנימיות שהזכיר הלוצאטי. לכן עשו "סייג לחכמה שתיקה" ולא השיבו על הדברים ונראין כמנוצחים בטענות, אבל לא הודו [ולו היו דברי "תוס' הרא"ש" אלו לפני מהר"ם אל שאקאר, לא היה מטיח דברים בתשובה סימן צ"ו על דברי רבינו תם, ששכח כי הודו חכמי ישראל, כי הרי מבורר שלפני רבינו תם לא היה הגירסא "הודו", כאשר הביאו קצת מחברים וכן בספרים שלנו ליתיה. גם מסיים שם בלשון "תוס' הרא"ש" הנ"ל ב"שיטה מקובצת" וזה לשונו 'ועוד אמרו במס' יבמות (סו.) בעדות שהעיד ר' יוסי מפי שמעיה ואבטליון 'והודו לו' אמר רב אשי מי קתני 'וקבלו', 'והודו לו' קתני דמסתבר טעמיה". משמע שרצונו לומר דאף על גב דקתני 'והודו לו' דמסתבר טעמיה, מכל מקום יש לומר דפליגי".

רבי יעקב סופר, ביאור הגר"א לתיקוני זהר, תיקון כ"ג דף ע"ז טור א', עמ' קצ, בדברי הגר"א בענין ריבוע הארץ, ענף א. – ,, א. כתב הגר"א וזה לשונו "שבהן מתפשטין עגולא ורבעא, שהן זכר ונקבה. עגולא רהיט ורבעא לא רהיט שמים וארץ והארץ לעולם וכו' אנת הוא דמרבעת [זהר חדש דף מ"ה טור ג] וכמו שכתוב 'מארבע כנפות הארץ' ואמרו בספרי 'כנפות כסותך'".

מה שכתב מה"זהר חדש" בדף מ"ה טור ג', לכאורה הכוונה לזוהר חדש בפרשת ואתחנן במאמר קו המדה [וכן נראה לפי ציוני הדפים שבביאור הגר"א לזו"ח שבסוף ביאור הגר"א לזוהר], אך לא מצאתי שם לעת עתה את הלשון ממש, כלשון שהובא בהגר"א וצריך ביאור. ב. ומה שכתב הגר"א "וכמ"ש מארבע כנפות הארץ", לשון זה כתוב בישעיהו (יא, יב) דכתיב "ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ" וכן זה נמצא בנוסח תפילת העמידה [וכנראה דמוסד נוסח זה בעמידה על פסוק הנ"ל ועיין עוד בחוקאל פרק ז' פסק ב'] ועיין עוד בביאור הגר"א לתיקוני זוהר לקמן בתיקון נ"ו דף ק"ד טור א'. ג. ומה שכתב "ואמרו בספרי כנפות כסותך...", לכאורה כוונתו דבספרי בפרשת כי תצא, ממעט מהאי קרא לפטור בגד עגול מציעית. ד. ולכאורה כוונת דבריו אלו דהגר"א, דכיון דעל הארץ כתיב בישעיהו "כנפות הארץ" ובספרי בפרשת כי תצא מקרא

דכתיב כעין זה בכגד, ממעט עגול מחיוב ציצית האמור באותה פרשה ורק בגד מרובע חייב, אם כן שמע מינה דהארץ צורתה היא מרובעת ולא עגולה.

ענף ב. ה. אמנם זה לכאורה פלא גדול, דלכאורה פשוט דכדור הארץ הוא כדור [ועיין היטב ברמב"ם, הלכות קידוש החדש].

ו. וצריך לומר לכאורה, דכוונת הדברים על פי סוד, בבחינת ריבוע ולא כפשטות הדברים.

ענף ג. א. ועיין עוד מה שכתב בענין זה בביאור הגר"א לתיקוני זוהר, תיקון ע' דף קנ"ח טור ב' עיין שם באריכות. ב. והובא מדבריו שם בביאור הגר"א לזוהר בפרשת תצוה דף ק"פ עמוד א' ובדה"ס דף ט"ו טור ג' במוסגר בשם דבריו בביאורו לתיקוני זוהר הנ"ל [ושם כתבו על שם דבריו בדף קל"ג, והיינו הנ"ל בסעיף קודם, שלפי דפוס ישן המצוין שם בדף קנ"ח בראש הדף הוא בדף קל"ג].

ג. והנה כתב הגר"א בביאורו לתיקון ע' הנ"ל בתוך דבריו וזה לשונו "והוא יסוד הארץ שהיא רבועא".

ד. ואולי ממה שכתב "יסוד הארץ" משמע שאין כוונתו לארץ עצמה כפשוטו, אלא לדבר בדרך סוד, אך לא עינתני בזה כראוי.

ענף ד. א. ועיין עוד בביאור הגר"א לתיקונים מזהר חדש דף י"ז טור ב' בד"ה בזה, שגם שם הביא את דברי זוהר חדש דקתני "אנת מרובעת [וכמו שהביא לשון זה בדבריו בתיקון כ"ג דף ע"ז הנ"ל בענף קודם. מיהו, בתיקון כ"ג הביא מהזוהר חדש בדף מ"ה טור ג' ובביאורו לתיקונים מזהר חדש, הביא מהזוהר חדש בדף מ"ד טור ג' וצריך ביאור אם פשוט הדבר שהכוונה לאותם דברים ואין לפני הדפוס זוהר חדש עם ציוני הדפים כמו הסדר שמביא הגר"א והדברים לקמן הם על פי הצד דמיירי באותו ענין].

ב. ונראה שם להדיא, דמפרשו על המלכות שיש בה סוד שנחשבת מרובעת [אף על פי שלא שייך בזה כלל צורה וכיוצא בזה] ולא על הארץ הגשמית ואחר דבריו שם בענין המלכות עבר לענינים אחרים בענין הארץ הגשמית עיין שם היטב. ג. ולפי זה יתכן דגם כאן בביאורו לתיקון כ"כ דף ע"ז הנ"ל בענף קודם כוונתו למלכות הנקראת ארץ ומפרש בזה את הפסוק דכנפות הארץ". ממה שכתב הגר"א, ש"מרבעת" הכוונה ל"יסוד הארץ", שהוא אחד מארבעת היסודות הרוחניים ארץ, מים, אש אוויר, שמהם נברא העולם, נראה בכירור שב"מרבעת" מתכוון הגר"א למוג הרוחני של הארץ ולא למושג גשמי, כפי שהבינו כמה חכמים וביניהם רבי יוסף ענגיל בחיבורו "גליוני הש"ס", חלק א', מס' שבת (עה). – , עיין שו"ת רד"ך בית ט"ו שכתב לאחד מחכמי הדור וז"ל - "ומה שכתבת לי שכבודך מאמין שלא ראיתי הגמרא ואם ראיתי שכחתי, יען עלותי בשמי מרומי אקלידס בזה. אני משיב למעכ"ת, הלואי שיזכני השם ללמוד מחכמת ראית הירח על פי החשבון שעליה נאמר 'כי היא חממתכם ובינתכם...' כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בהל' קידוש החדש וגם כן היא בכלל "והגית" ואף דשמואל ירחינאה לא הוי עסיק בה אלא בבית הכסא [מדרש הובא בתוס' תענית (ו) ד"ה אף]. זהו בשאר הכוכבים, אבל בראית הירח שנמצא כמה לשונות מהתלמוד בנויים עליו, פשיטא דהוי מחכמת תורתנו הקדושה". ועיין שו"ת "שבות יעקב" ח"ג סי' כ', דכתב דקידוש החדש להרמב"ם בנוי על חכמת האומות כמו שכתב ואין זו היא חכמה המיכוונת בגמרא כאן, שהרי נאמר "כי היא חממתכם...", מכלל דעכו"ם לא ידעי לה ועל כן אין מצוה כלל בלימוד קידוש החדש להרמב"ם ועיין שם עוד טעם, דעיקר חכמת האומות בזה בנויה על יסוד שהעולם הוא ככדור והוא נגד משמעות ש"ס חגיגה עיין שם שהביא מכמה ספרים בזה.

וכן ראיתי בספר "עליית אליהו" בשם הגר"א מוילנא ז"ל, שהיתה סברתו שאין העולם כדורי מדכתיב "לאחוז בכנפות הארץ". ומבואר ב"ספרי" אקרא ד"על ארבע כנפות כסותך" למעט קרן עגולה דאין לו כנפות. הרי דבעיגול לא שייך לשון כנפות ואולם בזכרוני מהרמב"ם במורה נבוכים (א,לא) שהוא חושב דבר זה שהעולם כדורי כמו מושכלות ראשונות (= וכתב, שמי שחושב שהארץ שטוחה הוא מהסכלים) וכן משמע בגמרא ע"ז (מא) עיין שם בתוס' ד"ה ככדור, וכן הוא להדיא במדרש רבה פרשת נשא על הכתוב "מזרק אחד כסף" עיין שם וכן הוא גם בזהר וגם אין זו סברא לבד של חכמי האומות, רק הוא מבואר כמופת וכבר האריכו בזה בביאור ש"ס במס' חגיגה הנ"ל. ב"פרקי דרבי אליעזר" פרק ה', הובא – , שהארץ על התהומות נרקעת כאניה, שהיא צפה בלב ים, כך הארץ מרוקעת על המים, שנאמר "לרוקע הארץ על המים (תהלים קלו)" וכתב שם הרד"ל (יז) – , [ובילקוט המכירי (כת"י) הלשון "על התהומות צפה" והגרסא דהכא עדיפא, כלשון המקרא "לרוקע וכו'"]. פשט הלשון משמעו כדברי הקדמונים, שחצי הכדור משוקע במים... ואפשר מפני שרוב הכדור משוקע במים... ששליש ים עם כל הנהרות והאגמים יחד, ודאי כל הישוב קטן יותר מהמים בשטחו".

מרכזיות של כדור הארץ

ראש "המכון להיסטוריה ופילוסופיה של המדעים והרעיונות" ודיקאן מדעי הרוח באוניברסיטת ת"א, ביקש לדעת את חוות דעתי בשאלה זו, **האם הגישה הגיאו-צנטרית של תלמי (או פתולימאוס) צודקת**, שהארץ במרכז והשמש סובבת אותה, או **הגישה ההליו-צנטרית של קופרניקוס הפולני** בחיבורו De Revolutionibus (שכבר האמין בה אריסטרכוס היווני) **צודקת**, שכדור הארץ סובב את השמש הנמצאת במרכז? תשובתי היתה:

א. כדי לדעת את האמת המוחלטת של שאלה זו, לא שייך לדעתה באמצעות ראיה על ידי עמידה בנקודת ייחוס כלשהי על פני כדור הארץ או במרחק ממנה, אלא ביכולת הבטה בו-זמנית ובו-מרחבית על כל היקום, בפרט שבמדע כיום רובו של המרחב של היקום הוא ה"חומר האפל", שם אין מתקיימים כל חוקי הטבע ובכללם הפעלת חושי האדם וגם כיום מדובר שהמרחב מתעקם, שלשם חישוביו משתמשים בגיאו-מטריה הפרוייקטיבית, המנוגדת וההפוכה מהשכל הישר וממה שהאדם רואה בעיניו. מסיבה זו בלבד, אין שום מניעה להתייחס לפסוק "והארץ לעולם עומדת" כעובדה קיימת.

ב. הסיבה שקופרניקוס בחר בהליוצנטריות הינה בגלל בעיות חישוביות שנוצרו לו, וגם לאחר שהוא בחר בשיטה החדשה נוצרו בעיות חדשות וכידוע ש"שמקושיה לא מתים" ובפרט שענקים כהרמב"ם והרלב"ג שהיה גדול האסטרונומים במשך דורות לא חשבו שמדובר בקושיות, אחרת הם היו מציינים קושיות אלו ולכן אין שום סיבה לשנות את השיטה. כדוגמה לקושיות של מדענים, ניתן להציג את דבריו של הפרופסור לפיזיקה מאוני' ניו-יורק ק. קאליקשטיין, שכתב בספרו "הלכות קידוש החודש" (עמ' 90-94, הוצ' "המסן לחקר התלמוד ומפרשיו", ניו-יורק, תשל"ח, 1978 למנינם), ששני המומחים הגדולים ביותר אז לאסטרונומיה עתיקה, פלדמן ונוגבאור כתבו שהרמב"ם טעה לגבי ערכי שינוי מראה הכוכבים. קאלקשטיין מצטט את ביאוריו של מרן החזו"א, שלפי איך שהוא מסביר את הרמב"ם אין כלל כל קושיה על הרמב"ם, אלא קושיה עצומה על כל אותם מומחים. הסבריו של מרן החזו"א מבוססים על יסודות חישוב וחשיבה, שמאוחר יותר נוסחו והפכו לענף מתמטי הנקרא "טריגונומטריה היפרבולית".

לכן, אין כלל להתחשב בקושיות שהפכו למכוננות במדעי האסטרונומיה, אם גדולי הענקים הקדמונים לא ראו בהן כלל קושי ולכן אין כל צורך לבחור בשיטה אסטרונומית חדשה רק משום שיש קושיות על השיטה.

ג. השיטה ההליוצנטרית של אריסטרכוס היווני, מוחזרה והתקבלה על-ידי המנזר האקדמי הפרוטסטנטי מסיבות אסטרו-פוליטיות ולא משום שזו השיטה הנכונה. קופרניקוס הנוצרי הפרובסלבי הפולני לא חשב כלל לפרסם את שיטתו, אלא פוץ-לאוכן המכונה רטיקוס, פרוטסטנט מאמסטרדם הפרוטסטנטית, נסע במיוחד לקופרניקוס ושיכנעו להעביר לידו את עבודתו. רטיקוס רצה באמצעות חיבורו של קופרניקוס לבסס את הנצרות הפרוטסטנטית וכחלק מהמלחמה נגד הנצרות הקתולית והוותיקן, הוא רצה בכך למוטט את הנצרות הקתולית ולהראות שהנצרות הקתולית טועה באומרה שאבות הכנסייה ב"רוח קודשם" יודעים את מפת השמים האמיתית ובכך למוטט את סמכות הוותיקן בעיני מאמיניה. המהרש"ם ("תכלת מרדכי", חלק שלישי, דרוש לשבת הגדול, עמוד ל"ה, סיגנט, תרע"ג) – ,, גם לפי דעת קופרניקוס אשר רוח אחרת עמו, באומרו כי השמש מרכז הגלגלים והארץ תסבב את השמש... וכל חכמי האומות מאשרים ומקיימין כן... אמנם האמת יורה דרכו כדעת החכם טיחא ברעאה (= בזמנו של קופרניקוס) שדחה דבריו... וגם דעת נוטה כן במאמר שלמה המלך עליו השלום "והארץ לעולם עומדת"... כיון שגם הסברא מוכחת להיפוך למה לנו להוציא הכתוב מפשטו... על כל פנים גם לפי דברי קופרניקוס על כל פנים הכל בחשבון ומדה".

רבי טוביה הרופא (הובא כבר-סמכא על-ידי גדולי ישראל, כגון "שו"ת חתם סופר, יורה דעה, סימן קס"ז ועוד), "מעשה טוביה", חלק ראשון, "עולם הגלגלים", פרק שלישי, קרקא, תרס"ח – ,,בהכרח ראוי לכל פילוסוף אלוקי שיבטל דעת קופרניקוס והנלוים עליו, כי כל אותן ראיות שהביא הוא וחבריו הם נגד כתבי הקודש ודברי נביאי האמת הנאמנים בדבריהם. מפני שכתוב בקהלת (א, ד) "והארץ לעולם עומדת", אבל כפי דעת קופרניקוס איננה עומדת כלל והשמש לא יורה ולא ישקע ואינו סובב ואינו נוטה לשום צד, רק שתמיד עומד במקומו כי אין לו משפט התנועה. אם כדבריו כן הוא, למה כתוב [קהלת (א, ה-ו)] "חרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח...הולך אל דרום וסובב אל צפון סובב סובב הולך..." וביהושע (י, יג) "ויעמוד השמש ולא אץ לבוא..." ובישעיה (לח, ח) "ותשב השמש עשר מעלות אשר ירדה". הנך רואה שבכמה מקומות הפסוקים "יתנו עידיהן ויצדקו", שהשמש והלבנה ויתר הכוכבים מסבבים סביב הארץ ולא שהארץ מסבבת סביב השמש ואם יבוא קופרניקוס בטענותיו וראיותיו ומופתיו כוזבות, אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו, כמוני כמוך, יש לי מופתים מפורסמים ואותות נאמנים הסותרים סברותיך...אחרי שהודעתך את כל זאת, הנה בוודאי יהיו מסולקים...מה שהיו לקופרניקוס החכם נגד הכתובים ונביאי האמת".

שם ב"כותרת" לפרק הרביעי הוא כתב – ,,מביא כל הטענות הראיות אשר לקופרניקוס וסיעתו על עמידת השמש ותנועת הארץ ודע מה שתשיב לו כי בכור שטן הוא [= על פי דברי רבי דוסא במס' יבמות (טז). וראה שם ברש"י ובמהרש"א].

רבי דוד ניטו, "הכוזרי השני הוא מטה דן", הויכוח הרביעי, עמ' קכח, ירושלים, תשכ"ח – ,, (קלא) אמר הכוזרי: מעולם לא חשבתי שטענת התוכנים האחרונים (= הגישה ההלויצנטרית) הן מיוסדות על עמודי הסברא.

(קלב) אמר החבר: וודאי מתקבלות אל הסברא, אבל אין אנו יכולים להחזיק במונח הזה כמה שהוא מבטל תנועת השמש דביהושע (י, יב) כתוב "שמש בגבעון דום" וכתוב "ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים", הרי שסובב הולך כשאר כוכבי לכת. ואף על-פי שבעלי הסברא הזאת נתחבטו לתרץ הקושיא, לריק יגעו, כי אין תשובתם מספקת ולכן נטשתיה וגרשתיה מנחלת ה'.

(קלג) אמר הכוזרי: אנה הודיעני תוכן תשובתם.

(קלד) אמר החבר:

אמרו, שהנביא אמר "שמש בגבעון דום", מפני המון העם דסכירא להו שהשמש מהלך ואינו יודע תנועת הארץ.

(קלה) אמר הכוזרי: אין ממש בתשובה זו ובכך הנה אנכי עמד, שהמונח הזה פגול לא ירצה [= כלשון הכתוב בייקרא (יט, ז)], במה שאומר שהשמש קבוע בלא תנועה...

(קלו) אמר החבר: ...אני שותה בצמא את דברי חז"ל שלמדנו – "רבי מאיר אומר אגוז [= במס' חגיגה (טו): הגירסה "רמון"] מצא תוכו אכל קליפתו זרק" וכן ראוי לנו לעשות בסברות חכמי האומות, שכל מה שהוא מנגד לתורתנו הקדושה התמימה בין שבכתב בין שבעל-פה "שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא" [= דברים (ז, כד)], אבל מה שאינו נגד הדברים ולא נגד פירושה, הרשות ביד כל איש ישראל להאמין או למאן בו לפי שכלו....

(רנז) אמר הכוזרי: וכי אי אפשר שיהיה כך (= שהשמש עומד ונראה לנו שהשמש מהלך והארץ עומדת) ?

(רנח) אמר החבר: אי אפשר להאמין כך, מפני שהוא נגד מה שסיפר ביהושע "ויעמוד השמש ולא אץ לבוא כיום תמים" כמו שהוכחתי, אבל אפילו תימא שהיה בידנו להאמין בזה מה שליכנו חפץ, הנה ניצב לעומתנו ספק גדול ועצום אשר בשבילו השכל פוסח על שתי הסעיפים מבלתי שיוכל לפנות על ימין או על שמאל".

המהר"ל מפראג, נתיבות עולם, נתיב התורה, פי"ד – „האומות הם שרוצים להתחכם בחכמה הזאת ביותר והיו מתחכמים בזה בחכמה עצומה מאוד מאוד כאשר ידוע ותמיד באו אחריהם וביטלו טרחם אשר טרחו ועמדו עליהם וכמו שבא אחד שה' נקרא בעל "תכונה חדשה" (= קופרניקוס) אשר טרחו ועמדו עליהם, אשר נתן ציור אחר וכל אשר הבינו הראשונים אשר לפניהם ונתנו הראשונים ציור ומהלך לכוכבים ומזלות ולגרמי השמים סתר את כולם ונתן ציור חכמה חדשה, רק שהוא עצמו כתב, כי עדיין לא יוכל ליישב את הכל... אבל חכמי ישראל שהיה הזכר מקובל בידם מפי משה מסיני שמסר לו השם יתברך. הוא בלבד אפשר לו לדעת האמת“.

רבי יעקב מעמדין: בחיבורו על הסיודור בפירושו ל"מעמדות ליום השלישי", הוא לכאורה מוצא סעד כלשהו לשיטת קופרניקוס, אך בספרו "לחם שמים" על מסכת אבות (סוף הפרק השלישי), הוא יוצא בתקיפות נגד שיטתו ובכלל נגד כל המדע המודרני והוא מגדיר היטב את מהותו של המדע, כאשר בזמנו המדענים יצרו תעמולה של גדלותם וידעתם המוחלטת של המציאות מתוך שגעון גדלות.

רבי יעקב מעמדין כתב את מה שגדולי המדע כתבו על יסודות המדע והבינו רק כמאה שנים אחריו, עם פיתוחה של פיזיקת הקוונטים, שהמדע המודרני אין לו שום קשר לידיעת המציאות ושכל ספרי המדע אינם חכמה אלא סיפורים (נרטיבים) שהם בודים מליבם ושהמדע הוא רק כמו הצגת תיאטרון מדומיינת ותדמיתית. הוא כתב שם בספרו – „חכמת הגוים, רעיוני אנשי העולם הבודים מליבם חכמה שאין לה עיקר ויסוד, רק כפי העולה על רוחם, נשענים על יסודות הנולדים במוחם לקרב כל דבר אל השכל להוליכו במנהגי הטבע המוחש (מבנה-החשיבה הנוצרית הפרוטסטנטית של החומריות, אחד מארבעת מבני-החשיבה עליו מושתת המדע) ועם כל זה הם עצמם נבוכים מאד... ונתחלקו לכתות כתות בהנחותיהם (= השערות, סיפורים, תיאוריות ותדמיות "ידע") ולא נחו שקטו גלגלי רעיוניהם, עד שהמציאו "תכונה חדשה" לגמרי, מקרוב באה, לא שיערוה ראשונים [ויש אומרים, שנמצא גם בקדמונים מאד (= אריסטרכוס היווני) מי שחשב עליה כזאת של קופרניקוס]. יהי מה, אינה ראוי להקרא חכמה כלל, אחר שאינה אלא דמיונות ורעיונות וזתיה (= הנוצריות-פרוטסטנטיות) שונות... והם שחידשוה והמציאוה (= את כל המדעים), מבלי יסוד ושורש בדאזה...“.

רבי יהונתן אייבשיץ, הגדול בדורו (חיבוריו המפורסמים – "אורים ותומים", "כרתי ופלתיי"), כתב לפני כמאתיים שנים בחיבורו "יערות זבש" (חלק ראשון, זרוש ד') – „ועתה דע לך והבן, כי כל הפילוסופים הקדמונים הסכימו, כי תנועת הכוכבים כולם בסיבובם, היא לקנות שלמות והיא עבודת ה' שלהם. כמו שיש לנו עבודה בעשות מצות ה' לקנות שלמות לנפשנו, כן הם קונים שלמות בנפשם השכלית בתנועתם ובסיבובם הילך והילך ולכך אמר ישע' (מ, כו) "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, המוציא במספר צבאם, לכלם בשם יקרא, מרוב אונים ואמיץ כח, איש לא נעדר". הרצון, שיראו איך כולם כפי אשר פקד ה' עליהם למהר תנועתם בחפזון לסבב יום כל הכדור הארצי והוא אחד מגבורות ה'. כמו שתמהו כל התוכנים, שברגע אחד יסבב החמה שהוא ק"ע פעמים ככדור הארצי, אלף פרסאות לפחות ועבור זה נתטפשו הרבה מהתוכנים, קופרניקוס וסיעתו באומרם שהארץ מסבב, אבל שקר נחלו והאמת עד לעצמו, כי "הארץ לעולם עומדת" [קהלת (א, ד)] והם מסבכים בכח השם שהוחק בהם ורצים לקבל שלמותן ואין אחד מעכב במרוצתו כדי שישגי שלמותו... שכל טעם התנועה היא להשיג שלמות, כי הם בעלי נפש ושכל. נסתרה קושיית קופרניקוס וסייעתו שהקשו, איך השמש וכלל כוכבי השמים ירוצו כדי להאיר הכדור הארצי החומרי והקטן. ואינו, כי מרוצתם לקנות שלמות נפשם ושפעת אלוה-ה' כי זוהי מצוותם ועבודתם“. כך כתב על קושייתו זו של קופרניקוס גם ה"חתם סופר" כתב בפרושו על ספר דברים (ד, יט – "אשר חלק ה' אותם לכל העמים") [תורת משה השלם", ח"ה עמ' מ"ב, ירושלים תשס"ד] – „...דקופרניקוס, אחד מחכמי העמים אמר, דהארץ סובבת לקבל אור השמש, (= וקופרניקוס היקשה) איך עצם השמש הטהורה יסבב וישמש את הארץ? ואחרים הביאו ראיה כנגדו, דאם הארץ מסבב, איך אפשר שיזרוק חץ בעוף וישיגהו ויפול שם, כיון שהארץ כבר השתנה ממקומו ועל זה השיב, דיש לומר דהארץ וכל אשר עליה וגם האויר מסבב. אמנם, ראיותיו מכח השכל שאינו ראוי שימש העליון לתחתון, הוא רק לפי דעות האומות העולם, אבל לנו בני ישראל, אדרבא, הארץ אשר בה בני אדם וישראל עם קדושו הם תכלית הבריאה ובעבורם נברא העולם, תבל וכל אשר בה וגלגלי השמים ושמי השמים לצורך הארץ ואם כן ראוי שימשו שאר חלקי העולם לעולם התחתון שבו ישראל וגם על-ידי זה כל העולמות הם ולתכלית אחד נבראו, דלא כדעת אומות העולם, שכל אחד עולם בפני עצמו ולתכליתו נברא (= התפיסה הרב-אלילית המדעית) וזהו שאמר "אשר חלק ה' אותם לכל העמים", דאצלם הוא "חלק", מה שאין כן אצלנו הכל אחד“, היינו, אהדותיות.

הגר"א, גם כתב, שהארץ היא המרכז ושזו הכוונה של "הארץ לעולם עומדת", כדברי הגאון רבי יעקב סופר [רבי יעקב סופר, ביאור הגר"א לתיקוני זהר, תיקון כ"ג דף ע"ז טור א', עמ' קצ, בדברי הגר"א בענין ריבוע הארץ, ענף א. – „א. כתב הגר"א וזה לשונו

"שבהן מתפשטין עגולא ורבוועא, שהן זכר ונקבה. עגולא רהיט (= רץ) ורבוועא (= הארץ) לא רהיט. שמים וארץ והארץ לעולם עומדת, אנת הוא דמרבעת [זהר חדש דף מ"ה טור ג']".

לגבי ההוכחות והקושיות החשובות, במנותק ממה שקיבלנו מסיני, כתב ה"חתם סופר", שלא ניתן להכריע בין שיטת תלמי לבין שיטת אריסטרכוס וקופרניקוס, כי "ראיותיהם עצומות משני הצדדים" ("קובץ תשובות", סימן כ"ו), אך כפי שראינו לעיל הוא יוצא בנחרצות נגד המצאתו של קופרניקוס ולכן הוא טבע את המושג (בהשאלה מדיני איסור אכילת התבואה החדשה) – "כל חדש אסור מן התורה".

רבי ישראל דוד מרגליות, תלמיד "החתם סופר" בספרו "יפה לקין" על ספר בראשית [ז,א], פרשבורג, תרנ"ב, מאריך בביאור המחלוקת הנ"ל ומסיים –, אין הכרעת קופרניקוס מכרעת כלל, כי אין לו חלק בענין זה כלל וכלל ומעתה עלינו ללכת בנתיב תורתנו, אשר כל דברי חז"ל וספרי המקובלים כולם הולכים בדרך הפשוט, אשר תשעה גלגלים המה כנודע – וחלילה שיהיה אצל כל חכמי ישראל מקובל דבר שהוא שוא ושקר, כי הלא משה ראה הילוך המזלות בעין גשמי".

רבי צדוק הכהן מלובלין – קונטרס "משיב הטענה" [הודפס בסוף ספרו "ספר הזכרונות", מהדו' ת"א, תשט"ז, עמ' 196] – ובאמת אומר אני, כי גם אם נראה מופתי חכמי אומות ויהיו נראים חזקים, כל שנמצא משמעות דברי חכמינו ז"ל הקדושים היפך דעתם, לא נאבה להם ולא נשמע להם, אבל נעמול ונטריח לדחות מופתיהם ואם לא נמצא לדחותם, הנה לא נחשוד, אלא ששכילנו לואה מלהגיע לזה, אבל נאמין כי דברי חכמינו ז"ל כנים, כי הלא תראה...אז...הסכימו כולם לדברי האומר כי הארץ שוקטת והשמש סובבת ודחו דברי האומר זולת זה; ואחר ימים עברו שבו להחזיק כולם כדעת האומר כי השמש שוקטת והארץ סובבת באופן שהאומר נגד זה אינו אלא טועה...הא אין לנו אלא לסמוך על המקובלים מפי הנביאים וחכמינו ע"ה, בעלי ההופעת רוח הקודש (= עליהם) ואשר עליהם נאמר "מגיד דבריו ליעקב"...ודרך רז"ל היא האמיתית בודא, כי מי עלה השמים וירד כמו הם".

רבי ראובן לנדא, "מהלך הכוכבים", פרק ה' (טעשנאוויץ, תר"ב), כתב על שיטת קופרניקוס –, הוא דבר המוכחש מהכתובים והנביאים הקדושים, שנאמר בקהלת (א,ה) – "חורח השמש ובא השמש", יהושע (י,יב) – "שמש בגבעון דום", ישעיה (לח, ה) – "ותשב השמש עשר מעלות...במעלות אשר ירדה". התוכן (= האסטרנום) קופרניקוס ועוד אלף כיוצא בו יאבדו מן העולם ואות אחת מהתורה הקדושה...לא יתבטלו לעולם".

המקובל רבי שלום מזרחי עזני מתימן כתב בספרו "שלום ירושלים" [חלק "חכם ונבו", בענין חכמת התכינה, אית ק"ו, עמוד רנ"ה, ירושלים, תרנ"ט] –, ובעזרת ה' יתברך, נגישה ונרדוף נשיג נרגיז ונהרוס את מבצרי טענותיו וראיותיו ומופתיו הכוזבות של גברא רמאה חכם ונבון לקלקל ולהרע הוא קופרניקוס וסייעתו, כמו שאמרו רז"ל "ודע מה שתשיב..." ונקמה את שיניהם ואמרו נאמר להם, גם אנו יש לנו מופתים ואותות מפורסמים ונאמנים ההורסים סברתך...כי דבריהם הם הפך דברי נביאי אמת...הנה לפניך תורתנו תורת אמת הנאמרה מפי נביאי השם יתברך נביאי אמת, פסוקים "יתנו עידיהן ויצדקו", שהשמש והירח וכל הגלגלים וצבא השמים מקיפים וסובבים סביב הארץ והארץ עומדת במקומה מעת היבראה".

"בברשת להנץ החמה בציון", רבי חייא דוד הלוי שפיצר, ירושלים, תרנ"ח –,...ובכן כל מי שבשם ישראל יקרא, אל יטה אוזן עוד כלל וכלל לדברי הבאי, הבל, ריק, שקר וכזב של הכופרים והמינים הנ"ל וגם לא לחבריהם ותלמידיהם".

"מסכת אבות עם פירוש הגר"א המבואר" [בהוצאת הרב מאיר אתרוג, ב"ב, תשנ"א, הקדמה מתלמיד הגר"א מנחם מנדל משקלוב] – שמעתי מפי קודשו של הגר"א...ש"וודאי הוא שהיה אריסטו כופר מתחילה ועד סוף, שאילו בא לפניי הייתי מראה לו סיבוב החמה והלבנה...ואיך היה מכחיש בדעתו לומר שהעולם מתנהג על-פי טבע...". אם כן, גם הגר"א פסל את דברי קופרניקוס שהחמה עומדת ואינה מסתובבת סביב כדור הארץ.

"ספר הברית", רבי פנחס ב"ר מאיר מווילנא (שהשתייך לבית מדרשו של הגר"א), חלק ראשון, מאמר חוג הארץ, פרק י' –,...למי אני שומע יותר, האם לקופרניקוס או למי אשר החכמה ומדע ניתן לו מאת ה' מן השמים ויחכם מכל האדם, הוא שלמה המלך עליו השלום, אשר ידע בוודאי הדבר באמת...ובזה לא יוכל המתעקש להתנצל ולומר ששלמה דיבר את זה בלשון בני-אדם...לכן אחי אל תפן לדברי כזב אשר בפי קופרניקוס ומדבר שקר תרחק".

רבי דוד לוריא, מבית מדרשו של הגר"א [פירוש הרד"ל, "בראשית רבה" (ח,ה)] כתב, שהארץ עומדת כנקודה בתוך האויר והשמים. מרן רבי חיים קניבסקי אמר שמי שנוקט על פי השיטה ההליוצנטרית הקופרניקאית "הריהו כמכחיש מסורת וכופר

באמונתנו" [הרב מרדכי גוט, "ברכת החמה בתקופתה", עמ' 131, בני-ברק, תשס"ט]. אמנם נראה, שכוונתו לכך שהוא כופר באמונתו שהארץ עומדת והשמש מקיפה, אבל אין כוונתו לכך שדינו ככופר, שמשמעותו כופר בעיקרי אמונתו ובכל התורה כולה, שדינו "כעכו"ם לכל דבריו", כפי שכבר אמר מרן ה"חזוון-איש" להרב אלעזר בריזל [מתבר ספרי "מקור בהלכה", ירושלים, תשנ"ד], שאף שאין דבריהם צודקים, כיון שאת הפסוק "הולך אל דרום..." ניתן לתרץ לפי שיטתם בדוחק, אף שהתירוץ הוא נגד פשט הכתוב ולכן אינם בגדר "כופרים". הוא הוסיף ואמר "שגם הם בעצמם הגיעו לדעת שהשמש הירח הם הסובבים וכידוע שכדור העולם, על-ידי כוחות הרוחות הסובבים אותו, הוא עומד חזק וכל זה הוא מעשה בראשית שברא אבינו שבשמים ועל זה אמרו חז"ל 'מנעו בניכם מהגיון'", היינו שאין לחבר חיבור להוכיח אסטרונומית אפילו את צידקת המסורת שבידינו שהארץ היא העומדת ולכן מרן מנע מהרב בריזל לכתוב ב' פרקים בספרו להוכיח אסטרונומית את צדקת מסורתנו.

כך גם כתב מגדולי חכמי תימן רבי שמואל בן רבי יוסף [נחלת יוסף, פרק י"ח (פרק קיצור כללי תכונת הארץ) (צח:), ירושלים תרס"ז] – "...והם בעצמם מודים בזה, כי אלו הדברים רק פרי מחשבתם ומכל מקום איש מבני ישראל אשר יאמין בדעת הזה ויחזיק בו אין בו משום זה שום חולשה ורפיון באמונתו בתורה שבכתב ושבעל-פה, אבל אין אנו יכולים להחזיק במונת הזה, כי היא דעה זרה ומתמיהה...לעג צחוק והיתול...אין דעת רוב חכמי ישראל נוחה בזה, שהוא מבטל תנועת השמש, דביהושע כתיב...ובפרט לשון הכתוב [תהילים (יט, ו-ו)] "כגבור לרוץ אורח", "מקצה השמים מוצאו ותקופתו על קצותם..." הרי שסובב השמש הולך כשאר כוכבי לכת ואף על פי שבעלי הסברא הזאת נתחבטו לתרץ הקושיא, אך לריק יגעו והעלו חרס בידם, כי אין תשובתם מספקת. לכן, נטשתי הדעה המוזרה הזאת וגרשתי מהסתפח בנחלת ה'".

רבי משולם ראטה כתב בספרו ("מבשר עזרא", על פירוש הראב"ע על התנ"ך, בסוף הפרק השלישי של ה"מבוא", ברוקלין, תשנ"ג), את אותו רמז שהביא רבי יעקב מעמדין בסידורו, אך לא כראיה מהכתוב לשיטת קופרניקוס מ"בראשית רבה" (ה, ה) "למה נקראת שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה", אך "רמז" זה הוא יותר פחות מרמז דחוק, כי זה הופך את משמעות המילה, כי היה צריך להיות כתוב לפי "הרמז" "רצה" ולא רצתה וגם בלשון זכר "רץ" לעומת "רצתה" שהכוונה לרוחניות שבה שהוא לשון נקבה. לכן, כל מפרשי המדרש רבה שם מפרשים כפשטות המדרש, שהארץ רצתה לעשות רצון קונה וגם אלו שמביאים גם כאפשרות את המשמעות של ריצה, מבארים ריצה זו לגבי מה שנאמר שם על התמתחות השמים והארץ, אך לא לגבי סיבובה של הארץ, כי כאמור אין מדובר שם כלל לגבי מסלולי ההקפה, אלא לגבי התמתחותם של הארץ והשמים.

רבי משה שטרנבוך כתב ("אמונה ותורה", עמ' כ', בני ברק, תשל"ט) – "...תוכני זמננו...הוכיחו לדעתם (= היינו, רק לשיטת התיאוריות שהם המציאו ועל סמך כן הם "רואים" בתצפיות)...שהעולם גם כן מסבב את השמש יחד עם כוכבי הלכת...הנה היסוד שהעולם סובב חדש לנו ולא שמענו מרבתינו, אף שאין לנו סתירה לחז"ל" (= היינו, הסתירה של שיטה זו היא רק לתנ"ך ולרבתינו שלאחר חז"ל). אמנם גם בהז"ל, אנו רואים במקומות שונים, שחז"ל מייחסים לשמש ולירח את התנועה, כגון במס' פסחים (צד:), "בראשית רבה" (ו, ה) ועוד.